

het bestaan in de *Zwangsarbeitslager* min of meer kunnen aanpassen, bezaten er bovendien alle machtsposities – en daar verschenen nu ineens enkele duizenden Joden uit Nederland, die in de regel (althans in het begin) geen woord Jiddisj spraken of verstonden, die afkomstig waren uit een maatschappij waarin zij niet als paria's behandeld waren, ja soms zelfs goede posities hadden gehad, en die grote moeite hadden, aan de moeilijkheden in de *Zwangsarbeitslager* het hoofd te bieden. 'Als de *Ostjuden* wel eens met ons spraken', aldus een lid van de Kosel-groep, 'dan zeiden ze: 'Jullie hebben nooit gewerkt.' De een van ons had een fabriek bezeten, de ander een winkel en dat beviel hun niet. Ook hadden wij goede kleren bij ons, sommigen zelfs nog een kamerjas, en waren wij goed gevoed. Dat droeg er allemaal toe bij om de verhouding slecht te maken.'¹ Veel van die Poolse Joden beschouwden de Nederlandse niet of nauwelijks als Joden: daar waren die Nederlandse te geassimileerd voor. In veel kampen waren maar twee zinnnetjes Nederlands die door de Poolse Joden, niet zonder minachting, herhaald werden: 'Kan niet lopen' en 'Eten halen' – en het bleef niet bij minachting: waren Nederlandse Joden er op de objecten waar zij werkten, in geslaagd, relaties aan te knopen bijvoorbeeld met de 'normale' Duitse arbeiders die er óók werkten (die konden voor extra levensmiddelen zorgen), dan deden de Poolse Joden vaak hun best, de Nederlandse die relaties zo snel mogelijk afhandig te maken, 'ze (zaten) ons', aldus Coen Rood, 'op alle mogelijke manieren dwars.'²

De gegevens over de kampen waarin de leden van de Kosel-groep, na eerst Gogolin gepasseerd te zijn, terechtkwamen, zijn niet volledig. Er waren er minstens vier: Bobrek, Neukirch, Seibersdorf en Schoppinitz (zie kaart VII op pag. 792), van waaruit zij, toegevoegd aan de werkploegen van diverse aannemers, werk moesten verrichten ten behoeve van de *Deutsche Reichsbahn*.

Bobrek was een relatief 'goed' kamp omdat het pas eind oktober '42 opgericht werd met hoofdzakelijk uit Westerbork afkomstige Joden; daardoor bestond ook het kamp-'personeel' hoofdzakelijk uit Nederlanders. Wel werd er een jaar lang door de Duitse *Lagerführer* veel uit de rantsoenen gestolen, maar toen deze man verdwenen was, kreeg men ruim voldoende te eten; van de vier aannemersfirma's waaraan Nederlandse Joden ter beschikking gesteld waren, was, aldus een van die Joden, één 'zeer slecht' voor hen (enkele Joden bezweken tijdens het werk), één 'tamelijk goed', één 'goed',

¹ 'Verslag van mededelingen van A. Philips', p. 3. ² C. Rood: 'Herinneringen', p. 131.